

Suomalaisen mediatutkimuksen historiaa 3

Tarmo Malmberg

Suomalaisen mediatutkimuksen historiaa -sarjassa esitellään tekijänsä uran tai alan kehityksen kannalta merkille pantavia töitä. Tarkoitus on samalla herättää kiinnostusta kotimaisen tutkimuksen historiaan, jonka kokonaisuus on edelleen laatimatta.

Mediatutkimuksen yhteiskuntatieteellistyminen

Erik Allardt, Pentti Jartti, Faina Jyrkilä & Yrjö Littunen. *Nuorison harrastukset ja yhteisön rakenne*. Porvoo: WSOY, 1958.

Saksaa ja Yhdysvaltoja lukuun ottamatta mediatutkimus vakiintui useissa maissa toista maailmansotaa seuranneina parina–kolmena vuosikymmenenä. Paikalliset olosuhteet vaikuttivat siihen, miten ala kussakin maassa akatemisoitui. Yleisesti voidaan kuitenkin sanoa, että kyse oli mediatutkimuksen yhteiskuntatieteellistymisestä 1900-luvun hengessä. Tällä tarkoitan sitä, että mediatutkimukseen omaksuttiin niitä menettelytapoja ja käytäntöjä, jotka ovat luonteenomaisia empiiriselle sosiaalitutkimukselle. Suomessa muutos näkyi siinä, miten 1950- ja 1960-luvun kuluessa Helge Miettuselle ja Eino Suovalle ominainen humanistis-hermeneuttinen tutkimusote väistyi uuden yhteiskuntatieteellisen tarkastelutavan tieltä. Sosiologien Erik Allardtin, Pentti Jartin, Yrjö Littusen ja Faina Jyrkilän *Nuorison harrastukset ja yhteisön rakenne* vuodelta 1958 kiteyttää hyvin muutoksen laadun ja syvyyden.

Ennen Allardtin ja muiden työtä suomalaiset sosiologit olivat kiinnittäneet olemattoman vähän huomiota joukkoviestintään ja joukkoviestimiin. Tähän on ymmärrettävä syy. Kautta aikojen kuuluisin suomalainen sosiologi Edvard Westermarck oli antropologi, ja 1900-luvun ensipuoliskolla vaikutti Suomessa vahva antropologinen tutkimusperinne aina toiseen maailmansotaan saakka (siirtymä vanhasta uuteen sosiologiaan on dokumentoitu useissa töissä; ks. esim. Allardt 1973). Erik Allardtin ja Yrjö Littusen *Sosiologia*-teos (1958) oli ensimmäinen sosiologian yleisesitys meillä, jossa viestinnälle ja joukkoviestinnälle on omistettu oma lukunsa. Tältä osin se erosi jyrkästi vain vähän aikaisemmin julkaistuista kahdesta vastaavasta työstä, jotka olivat Antero Rinteen *Sosiologian pääpiirteet* (1954) ja Viljo Rasilan *Elävä yhteiskunta: johdatusta sosiologiaan* (1956). Myöskään Kai von Fieandt sosiaalipsykologian yleisesityksessään *Massa ja yhteisö* (1946) ei nähnyt tärkeäksi käsitellä joukkoviestintää, vaikka työ keskittyi joukkoilmiöihin.

Akateemisessa suhtautumisessa joukkoviestintään ja medioihin merkitsi 1950-luku siten todellista murroskohtaa Suomessa. Vaikka sosiologit olivat asiassa aktiivisimpia, läpimurto ei ollut täydellinen. Antti Eskola (2000, 64) kertoo muistelmissaan hylänneensä ajatuksen televisiota käsittelevän pro gradu -työn laatimisesta, koska "[t]ämän kommunikaatiovälineen tutkiminen tuntui ajatuksenakin liian oudolta ja epämääräiseltä".

Päinvastoin kuin Helge Miettunen ja Eino Suova (ks. Malmberg 2019a ja 2019b) eivät Erik Allardt, Pentti Jartti, Faina Jyrkilä ja Yrjö Littunen olleet kiinnostuneita ensi sijassa joukkoviestinnästä. Sen sijaan joukkoviestintä ja sen käyttö tarjosivat heille yhden keinon tutkia sosiaalista toimintaa. Näin sosiologia tuli hedelmöittäneeksi mediatutkimusta samalla kuin mediatutkimus lainasi käsitteitään sosiologialle. Tämän tuloksena syntyneitä vastavuoroisen vaikuttamisen tiedonala kutsutaan joukkoviestintä- ja mediasosiologiaksi. Sen malli Suomeen omaksuttiin yhdysvaltalaisesta *mass communication research* -perinteestä. Allardtin ja muiden työn luonnetta voikin valaista katsomalla tapaa, jolla joukkoviestinnän uusi sosiologia otti etäisyyttä Miettusen ja Suovan edustamaan humanistis-hermeneuttiseen suuntaukseen. Kyse on *mass communication researchille* ominaisen tiedekäsityksen invaasiosta Suomeen 1950- ja 1960-luvulla. Erotan siinä neljä puolta: käsityksen tutkimuksen 1) tiedonintressistä, 2) sosiaalisesta organisoinnista, 3) metodologiasta ja 4) ja tiedeviestinnästä.

1) Miettunen halusi työllään osoittaa, että elokuva on taidetta, Suova puolestaan miten uusi tieteenala, sanomalehtioppi voi valaista sanomalehdistömme alkuvaihetta. Allardtin ja hänen työtovereidensa syy tutkia nuorison harrastustoimintaa on taas ymmärrettävissä haluna tarttua *sosiaalisena ongelmana* koettuun ilmiöön. Nuorison käyttäytyminen oli sodan jälkeen Euroopassa ja Yhdysvalloissa julkinen keskustelunaihe. Myöhemmin 1950-luku onkin nähty uuden nuorisokulttuurin syntyhetkenä. Päinvastoin kuin partion tapaiset 1900-luvun alkupuolen nuorisoliikkeet se rakentui joukkoviestinnän ja populaarikulttuurin ympärille. Näin se herätti levottomuutta vanhemmassa väesssä, joka koki varsinkin elokuvat ja iskelmämusiikin itselleen vieraiksi. Tämä tausta selittää myös Allardtin ja muiden työn tiedonintressiä.

Sodan jälkeisen nuorison käyttäytyminen koettiin ongelmaksi, koska aiempi sosiaalinen kontrolli ei enää toiminut, ei ainakaan samalla teholla. Koti, koulu ja kirkko olivat ennen pitäneet nuoret järjestyksessä. Nyt kuitenkin uudet sosialisaatioinstanssit kuten joukkoviestimet olivat tulleet niiden reviirille. Asia kosketti ennen kaikkea kaupunkilaisnuoria. Ensimmäinen suomalainen sosiologinen tutkimus, joka keräsi tietoja muun muassa nuorten elokuvissakäynnistä, olikin Helsingin kaupungin tilaama Kettil Bruunin "Nuorisotutkimus 1951" (1952). Allardtin ja kumppaneiden työ oli jatkoa sille, joskin kattoi aineistoltaan koko maan. Ennen vuoden 1958 kirjaa tekijät olivat saman aineiston pohjalta jo laatineet "Työläisnuorison harrastustoiminta" -nimisen suppeamman esityksen (Allardt ym. 1956). Se taas viittaa työn taustalla nähtävissä olevaan toiseen motiiviin, Suomen vasemmiston tilaan. Italian ja Ranskan ohella kommunisteilla oli Suomessa suurin kannatus Länsi-Euroopan maissa. Tämä oli suuren luokan sosiaalinen ongelma, joka uudella tavalla käyttäytyvän nuorison tavoin koettiin uhkana yhteiskuntarauhalle. Nuorisokasvatus edellytti tutkimustietoa, jonka avulla voitiin yrittää integroida myös työläisnuoria paremmin yhteiskuntaan.

2) Miettunen ja Suova tekivät työnsä yksin, koska humanistis-hermeneuttinen tiedekäsitys on korostanut tutkijan persoonallista suhdetta kohteeseensa. Elokuva oli Miettuselle ja sanomalehti Suovalle sydämenasia. Vastaava ei päde empiiriseen sosiaa-

litutkimukseen, jota tehdään *ryhmätyönä*. Mikään ei kieli siitä, että juuri nuorison harrastustoiminta olisi ollut erityisen lähellä Allardtin ja hänen työtovereidensa sydäntä. Tutkimushanketta motivoi pikemmin se, että harrastustoimintaa koskevien havaintojen avulla saatettiin – kuten työn pohjana oleva metodologinen näkemys edellytti – testata eräitä yleisiä teoreettisia hypoteeseja. Tutkimuksen pienempää henkilökohtaisuutta ja suurempaa kollektiivisuutta korostaakin se, että kukin tutkimushankkeen neljästä tutkijasta on kirjoittanut vain osan *Nuorison harrastukset ja yhteisön rakenne* -kirjaa. Esimerkiksi Allardtin vastuulla on ollut teoreettinen viitekehys ja Jyrkilän vastuulla käytetyn survey-metodiikan luotettavuuden arviointi. Hankkeen ryhmätyöluonnetta korostaa lisäksi, että tutkijat ovat ulkoistaneet haastatteluiden tekemisen, josta on vastannut Psyko-Työ -niminen yksityinen yritys. Eikä tässä ole vielä kaikki. Allardtin ja muiden työn tekopaikkana on ollut Yhteiskunnallisen Korkeakoulun (YKK) tutkimuslaitos, joka sijaitsi Helsingissä Katajanokalla (YKK:n päärakennus oli Kalliossa; korkeakoulu muutti Tampereelle vuonna 1960 ja muuttui Tampereen Yliopistoksi kuusi vuotta myöhemmin). Työryhmän jäsenistä Allardt toimi tutkimuslaitoksen johtajana vuosina 1955–1957 ja Littunen vuosina 1962–1991.

Yhteiskunnallisen Korkeakoulun tutkimuslaitos oli perustettu 1945. Laitoksen perustaminen oli osa kansainvälistä suuntausta, jossa voidaan erottaa kaksi tavoitetta. Yhtäältä tieteellinen tutkimustyö tuli organisoida entistä tehokkaammin, niin että siihen suunnatut aineelliset ja henkiset voimavarat tulivat entistä paremmin hyväksi käytyiksi (ks. esim. Tchakhotine 1938). Toisaalta yhteiskunnan rationaalinen ohjaus tarvitsi tietoa eri elämäniloilta, jotta yhteiskuntaoloja voitiin parantaa ja sosiaalisia ongelmia poistaa. Näille molemmille premisseille nojasi esimerkiksi Frankfurtin koulukunnan alkuperäinen organisaatio 1930-luvulla (Dubiel 1978; vrt. Adorno 1998:n [1957] myöhempiä arviota ryhmätyöstä). Molemmat motiivit olivat myös YKK:n tutkimuslaitoksen perustamisen taustalla (ks. Rautio 1985, 151–154). Sovellutuskelpoista tietoa 1950-luvun Suomessa kaivattiin muun muassa siitä, mihin nuoret vapaa-aikaansa käyttivät. Näin syntyi Allardtin ja kumppaneiden tutkimus, mutta myös joukko muita YKK:n tutkimuslaitoksen suorittamia töitä. Näitä olivat Urpo Harvan, Lasse Kautun ja Jussi Linnamon (1954) kulttuurisosiologinen tutkimus järjestäytyneen työväen sivistysharrastuksista sekä edellä jo mainittu Allardtin ja muiden (1956) tutkimus työläisnuorten harrastustoiminnasta. YKK:n tutkimuslaitoksen puitteissa syntyi samasta aihepiiristä myös kaksi väitöskirjaa, Paavo Piepposen *Harrastusten valinta* (1960) ja Martti Qvistin *Lukemisharrastus* (1960), joilla on mediatutkimuksellista merkitystä.

3) Miettunen ja Suova suorittivat laadullista tutkimusta, jossa kysymys *metodista ja metodiperiaatteista* ei ollut tärkeä. Hermeneuttisessa tutkimuksessahan raja metoditiedon ja kohdetiedon välillä on häilyvä, niin että tutkimuskohteen tuntemus on eräässä mielessä sama asia kuin käytetty metodi. Uudessa sosiologisessa tutkimuksessa taas kysymys metodista muodostui avainkysymykseksi. Tarvittiin tieteellinen metodi, jotta voitiin tehdä tiedettä. Tämä tieteenfilosofinen ohjelma välittyi sodanjälkeiseen suomalaiseen sosiologiaan eritoten loogisen empirismin tai niin sanotun Wienin piirin oppien kautta. Välittäjänä toimi Eino Kaila, jonka teos *Inhimillinen tieto* (1939) sähköisti nuorta suomalaista yhteiskuntatieteilijäpolvea (vaikutuksesta sosiologiaan ks. Allardt 1973, 240–265; ja Eskola 1973; vaikutuksesta taloustieteeseen ks. Linnamo & Paunio 2002, erit. 17–18). Työssään Kaila yhdistää rationalistisen ja empiristisen tietoteoreettisen perinteen, niin että yksinkertaistetusti tiede edellyttää kahta metodia: logiikkaa, jonka

avulla järjestetään teorialauseet, ja matematiikkaa, jonka avulla järjestetään havaintolauseet. Näistä jälkimmäinen muodostui empiirisessä sosiaalitutkimuksessa olennaisemmaksi johtuen niistä vaikeuksista, jotka yhteiskunta- ja ihmistieteissä on muodostaa tiukasti loogis-deduktiivinen käsitejärjestelmä.

Allardtin ja muiden työ on ensimmäinen sosiologinen haastattelututkimus, joka nojaa koko Suomen väestöstä poimittuun satunnaisotantaan. Tutkimuksen aineisto kerättiin keväällä 1955 kaksivaiheisesti. Ensiksi valittiin 92 kuntaa, joiden asukkaita haastateltiin, ja seuraavassa vaiheessa poimittiin näiden kuntien henkikirjoista tasavälein haastateltaviksi 1578 suomenkielistä nuorta. Nuoriksi määriteltiin 10–29-vuotiaat eli perusjoukon muodostivat vuosina 1925–1944 syntyneet henkilöt. Tutkimus edustaa niin kutsuttua lomaketutkimusta (Alastalo 2005), joka on määrällisen, siis matemaattis-empiirisen sosiaalitutkimuksen perustyyppi. Tutkimukseen liittyy Faina Jyrkilän laatima liite, jossa tekijä selvittää otoksen valintaa ja saatujen tulosten luotettavuutta. Kiintoisa yksityiskohta on se, että Jyrkilä (s. 217–218) esittää suuria varauksia tilastollisen merkitsevyydestin käytölle tällaisessa yhteydessä. Asiahän on ollut kiistelty tilastotieteilijöiden keskuudessa aina 1900-luvun alkupuolelta lähtien, ja vieläkin on niitä, jotka katsovat merkitsevyydestin käytön näennäisestä eksaktiudesta huolimatta pelkäksi silmäkääntötempuksi (Lambdin 2012, joka käy läpi myös aiempaa arvostelua). Työn teoreettisesta kehiksestä tekijät toteavat lakonisesti, ”ettei tutkimuksen nykyisellä asteella ole mahdollista laatia teoriaa, joka sekä täydellisesti että selkeästi sisältäisi nuorison harrastustoimintaan vaikuttavat tekijät ja sitä koskevat lainalaisuudet” (s. 10–11). Toisin sanoen työn runsasta empiriaa ei vastaa yhtä pitkälle viety teoria.

4) Miettunen ja Suova nojasivat työnsä suomalaisen tutkimuksen lisäksi muuhun eurooppalaiseen, eritoten saksalaiseen ja Suovan tapauksessa myös pohjoismaiseen tutkimukseen. Vaikka Miettunen tunsikin anglosaksista kirjallisuutta, sillä ei ollut hänelle samaa teoreettista merkitystä kuin saksalaisella. Voidaan siis sanoa, että Miettunen ja Suova olivat kotonaan eurooppalaisessa tutkimusperinteessä. Empiirisen sosiaalitutkimuksen myötä taas tapahtui suomalaisen sosiologian ja mediasosiologian huomion siirtyminen Euroopasta Yhdysvaltoihin. Tätä auttoi se, että eurooppalaisen uuden yhteiskuntatieteilijäpolven peruskoulutukseen kuului tuolloin pitempi vierailu Yhdysvalloissa. ”Tuskin kollegat pitävät nykyään eurooppalaista sosiologia vakavasti otettavana, ellei tämä ole viettänyt pakollista vuotta Amerikassa”, kiteytti Ralf Dahrendorf (1963, 22) sodanjälkeisten vuosikymmenien hengen. Seurauksena oli, että suomalainen mediatutkimus amerikkalaistui. Sama voidaan ilmaista niin, että suomalaisten sosiologien *lukutottumukset* muuttuivat. Tietoa alettiin etsiä yhä enemmän, ellei yksinomaan englanninkielisestä tutkimuksesta ja yhä vähemmän kirjallisuudesta, joka oli julkaistu Manner-Euroopan valtakielillä.

Allardtin ja muiden työn keskeiset teoreettiset ideat onkin saatu muutamasta lähteestä, joita 50-luvun harrastustoiminnan sosiologit usein käyttivät. Kaksi niistä on ehkä tärkeintä, George H. Homansin *The Human Group* (1950) sekä Elihu Katzin ja Paul F. Lazarsfeldin *The Personal Influence* (1955). Edellinen on loistelas teoreettinen tutkimusryhmäkäyttäytymisen säännönmukaisuuksista, jälkimmäinen puolestaan erittäin vaikutusvaltainen empiirinen tutkimus, joka yhdistää joukkoviestintä- ja pienryhmätutkimusta. Sen sijaan kukaan ei tunnu olleen tietoinen esimerkiksi ranskalaisesta vapaa-ajan ja joukkoviestinnän sosiologiasta, joka samaan aikaan paini vastaavien kysymysten parissa ja joka myös arvosteli amerikkalaista mediatutkimusta (esim. Morin 1953; vrt. myös Raymond 1963).

Tiivistäen siirtymä Miettusen ja Suovan hermeneuttis-humanistisesta mediatutkimuksesta yhteiskunnalliseen mediatutkimukseen merkitsi siirtymää tutkijalähtöisistä aiheista sosiaalisina ongelmina koettuihin aiheisiin, aineistokeskeisyydestä metodikeskeisyyteen, yksilösuorituksesta ryhmätööhön ja eurooppalaisista keskustelukumppaneista amerikkalaisiin. Tämän yhdistelmän mukaista mediatutkimusta alettiin pitää modernina erotuksena vanhasta ja jo aikansa eläneeksi koetusta edeltäjästään. Allardt ja muiden työstä onkin suora jatko 1960-luvun suomalaiseen mediasosiologiaan, jota harjoitettiin jo itsenäistyneen tiedotus- ja mediatutkimuksen puitteissa. Yhteiskunnallisen Korkeakoulun tutkimuslaitoksen roolin peri tällöin Yleisradio, joka alkoi rahoittaa laajoja tutkimushankkeita. Niiden parissa kannuksiaan hankkivat alan uudet nousevat tähdet Kaarle Nordenstreng, Kauko Pietilä ja Veikko Pietilä.

Allardt ja muut tutkivat nuorten medioiden käyttöä, koska siinä nähtiin yhteiskunnallisesti arveluttavia piirteitä. Erityisesti pelättiin, että joukkoviestinten seuraaminen eristää nuoria yhteiskunnasta ja tekee heistä tässä mielessä passiivisia, mahdollisesti jopa asosiaalisia. Työ ei kuitenkaan antanut tukea huolenaiheille. Tutkimuksen mukaan olennaista ei ollut, käyttivätkö nuoret vapaa-aikaansa ”hyvien” tai ”huonojen” mediasisältöjen seuraamiseen (tekijät itse panivat laatumääreet lainausmerkkeihin). Pääasia oli, että nuoret ylipäättään olivat kiinnostuneita medioista (s. 71–75). Tätä yllättävää tulosta Allardt työtovereineen tuki tutkimuksen tärkeimmällä teoreettisella idealla, hypoteesilla harrastusten kasautumisesta (ks. myös Allardt ym. 1958). Sen mukaan aktiivisuus yhdellä harrastustoiminnan alueella lisää aktiivisuutta toisellakin. Esimerkiksi ne, jotka lukevat sarjakuvalehtiä, lukevat myös kirjoja ja muita lehtiä, eivät pelkää sarjakuvalehtiä. Siis yhden median käyttö lisää todennäköisyyttä siihen, että toisiakin joukkoviestimiä käytetään. Yleistys ei kuitenkaan pätenyt sosiaalisesti ja tiedollisesti eristyneisiin nuoriin, siis niihin joilla oli vähän ystäviä ja jotka tunsivat vähän kiinnostusta tiedon hankintaan ympäröivästä maailmasta. Nämä piirteet kuvasivat ylipäättään sitä huono-osaista passiivista ihmistyyppiä (Knupfer 1947), jonka olemassaolon tekijät näkivät yhteiskunnallisena ongelmana.

Ajatus aktiivisesta yksilöstä vastaa yhteiskuntakuvaa, jonka työryhmän kaksi johtavaa nimeä, Erik Allardt (s. 1925) ja Yrjö Littunen (1929–1994), esittivät teoksissa *Yhteiskunnan rakenne ja sosiaalinen paine* (Allardt 1964) ja *Sosiaalinen riippuvuus* (Littunen 1962). Molemmat näkivät sosiologian välineenä, jonka avulla voitiin modernisoida suomalaista yhteiskuntaa. Suomessa oli Snellmanin ajoista alkaen ollut vallalla voimakas oikeistohegeliläinen perinne, joka yksilön vapauden kustannuksella korosti kodin, uskonnon ja isänmaan tai valtiouskollisuuden yhdenmukaistavaa merkitystä. Allardt ja Littunen taas halusivat luoda vapaamielistä yhteiskuntaa. Se edellytti sosiaalisesti ja henkisesti vireitä yksilöitä, jotka eivät eristyneet muista ihmisistä ja jotka olivat valmiita omaksumaan uusia vaikutteita. Niitä heille tarjosivat modernisoituvassa yhteiskunnassa muun muassa ja erityisesti sanomalehden, radion ja elokuvan tapaiset joukkoviestintävälineet. Allardt ja muiden työn voikin nähdä tarjoavan optimistisen kuvan joukkoviestintäntehtävistä yhteiskunnassa. Tältä osin se ennakoiki 1960- ja 70-luvun ajatusta mediavalistuksesta. Näinä 2020-luvun taitteen vastavaliistuksellisina aikoina, jolloin sosiaalinen ja tiedollinen eristyminen näyttävät kuvaavan suurten ihmisryhmien käyttäytymistä (vrt. esim. Sunstein 2017), sodanjälkeinen sosiologinen mediatutkimus tuntuu kysymyksenasettelultaan mitä ajankohtaisimmalta.

Kirjallisuus

- Adorno, Theodor W. (1998 [1957]). *Teamwork in der Sozialforschung*. Teoksessa: Adorno, Theodor W. *Gesammelte Schriften*. Bd. 8: *Soziologische Schriften I*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 494–498.
- Alastalo, Marja (2005). *Metodisuhdanteiden mahti: lomaketutkimus suomalaisessa sosiologiassa 1947–2000*. Tampere: Vastapaino.
- Allardt, Erik (1964). *Yhteiskunnan rakenne ja sosiaalinen paine*. Porvoo: WSOY.
- Allardt, Erik (1973). Naturalismi ja positivismi. Teoksessa: Alapuro, Risto; Alestalo, Matti & Haavio-Mannila, Elina (toim.). *Suomalaisen sosiologian juuret*. Porvoo: WSOY, 226–268.
- Allardt, Erik & Littunen, Yrjö (1958). *Sosiologia*. Porvoo: WSOY.
- Allardt, Erik; Jartti, Pentti; Jyrkilä, Faina & Littunen, Yrjö (1956). Työläisnuorison harrastustoiminta. Teoksessa: Vihavainen, Urpu ym. (toim.). *Työläisnuoriso ja yhteiskunta: Suomen Sosialidemokraattisen Nuorisoliiton 50-vuotisen toiminnan juhlaulkaisu*. Helsinki: Tammi, 61–145.
- Allardt, Erik; Jartti, Pentti; Jyrkilä, Faina & Littunen, Yrjö (1958). On the Cumulative Nature of Leisure Activities. *Acta Sociologica* 3:4, 165–172.
<https://doi.org/10.1177/000169935800300115>
- Bruun, Kettil (1952). Nuorisotutkimus vuonna 1951. *Tilastollisia kuukausitietoja Helsingistä* 10–11/1952, 193–264.
- Dahrendorf, Ralf (1963). *Die angewandte Aufklärung: Gesellschaft und Soziologie in Amerika*. München: Piper.
- Dubiel, Helmut (1978). *Wissenschaftsorganisation und politische Erfahrung: Studien zur frühen Kritischen Theorie*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Eskola, Antti (1973). Suomalaisen sosiologian uudistuminen. Teoksessa: Alapuro, Risto; Alestalo, Matti & Haavio-Mannila, Elina (toim.). *Suomalaisen sosiologian juuret*. Porvoo: WSOY, 269–317.
- Eskola, Antti (2009). *Mikä henki meitä kannattaa: katselen työni jälkiä*. Helsinki: Tammi.
- von Fieandt, Kai (1946). *Lauma ja yhteisö: sosiaalipsykologiaa kaikille*. Helsinki: Otava.
- Harva, Urpo; Kauttu, Lasse & Linnamo, Jussi (1954). Järjestäytyneen työväen sivistysharrastukset: kulttuurisosiologinen tutkimus. Teoksessa: *Työväen omaehtoinen sivistystyö*. Helsinki: Tammi, 277–382.
- Homans, George C. (1950). *The Human Group*. New York: Harcourt, Brace & World.
- Kaila, Eino (1939). *Inhimillinen tieto: mitä se on ja mitä se ei ole*. Helsinki: Otava.
- Katz, Elihu & Lazarsfeld, Paul F. (1955). *Personal Influence: The Part Played by People in the Flow of Mass Communications*. New York: Free Press.
- Knupfer, Genevieve (1947). Portrait of the Underdog. *Public Opinion Quarterly* 11:1, 103–114.
- Lambdin, Charles (2012). Significance Tests as Sorcery: Science Is Empirical – Significance Tests Are Not. *Theory & Psychology* 22:1, 67–90. <https://doi.org/10.1177/0959354311429854>
- Linnamo, Jussi & Paunio, Jouko (2002). O-ryhmän vaiheet ja ideat – keskipitkä oppimäärä vartuneille lukijoille. Teoksessa: Suvanto, Antti & Vesikansa, Jyrki (toim.). *Modernismi taloustieteessä ja talouspolitiikassa: O-ryhmän kirjoituksia ja kirjoituksia O-ryhmästä*. Helsinki: Kansantaloudellinen Yhdistys & Gaudeamus, 11–34.
- Littunen, Yrjö (1962). *Sosiaalinen sidonnaisuus*. Porvoo: WSOY.
- Malmberg, Tarmo (2019a). Elokuva esteettisenä joukkoviestintänä. *Media & viestintä* 42:2, 141–145. <https://doi.org/10.23983/mv.83376>
- Malmberg (2019b). Sanomalehtiopillista mediahistoriaa. *Media & viestintä* 42:3, 213–217. <https://doi.org/10.23983/mv.85782>
- Morin, Edgar (1953). Recherches sur le public cinématographique. *Revue internationale de filmologie* no 12, 3–19.
- Piepponen, Paavo (1960). *Harrastusten valinta: tutkimus vapaa-ajan aktiivisuudesta ja henkilökohtaisista vaikutussuhteista*. Porvoo: WSOY.

- Qvist, Martti (1960). *Lukemisharrastus: Helsingissä suoritettu haastattelututkimus*. Hämeenlinna: Karisto.
- Rasila, Viljo (1956). *Elävä yhteiskunta: johdatusta sosiologiaan*. Helsinki: Otava.
- Rautio, Pertti (1985). Tutkimuslaitoksen neljä vuosikymmentä. Teoksessa: Töttö, Pertti (toim.). *Ovi raollaan: kurkistuksia yhteiskuntaan*. Tampere: Tampereen yliopisto, Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, 151–164.
- Raymond, Henri (1963). La sociologie du loisir en France: résultats et perspectives. *Social Science Information* 3:3, 7–20. <https://doi.org/10.1177/053901846400300101>
- Rinne, Antero (1954). *Sosiologian pääpiirteet*. Porvoo: WSOY.
- Sunstein, Cass R. (2017). *#Republic: Divided Democracy in the Age of Social Media*. Princeton: Princeton University Press.
- Tchakhotine, Serge (1938). *Organisation rationnelle de la recherche scientifique*. Paris: Hermann & Cie.